

ANUARIO DE EUSKO-FOLKLORE

Sociedad de Ciencias ARANZADI

SAN SEBASTIAN

Tomo XXIV. — 1971-1972. — Págs. 25-44

Notes sur le basque des Aldudes noms de maisons, mots et récits populaires

Par GEORGES LACOMBE

Allá por los años de 1944 a 1950 recorrí en varias ocasiones las diversas zonas de la comarca de Baigorri, Banca, Aldudes y Urepel. Conocedor de mis investigaciones en aquella región, M. Georges Lacombe, uno de los hombres que con más cariño, talento y competencia estudiaron la etnia y la lengua de los vascos, hizo llegar a mis manos unas notas relativas a palabras, cosas y relatos populares de Aldudes, extractadas de los apuntes que él mismo había tomado en aquel pueblo en los años 1911 y 1912. Yo esperaba publicarlas juntamente con el resultado de mis trabajos de Urepel; pero en vista del retraso en la preparación de mi estudio, me ha parecido que no debía demorar más la publicación del manuscrito de Lacombe.

(Nota de J. M. de B.)

Liste des maisons des Aldudes a la date du 12 août 1911

Agerrea	Alhastainea	Achoa
Ainestoina	Alhastaborda	Aozkia
Alamanttoinea	Antchuberri	Aozkienea
Alesandroinea	Antonenea	Apatienea

Apestegia	Chotro	Haritzchiloa
Aramelea	Chotro-borda	Harretchea
Aramel-eihera	Coscarartea	Harribelchea
Arrokia	Cozkorrea	Herrico-etcheberria
Asketa	Cozkorziloa	Iguzkiagerrebeherea
Attabala	Crechonenea	Iguzkiagerregaray
Andercordia	Crokenea	Ipharagarrea
Bachteroina	Domingoina	Iputcha
Ballea	Ehaileaina	Ithurribeltz
Barberaina	Ehailechuri	Ithurrieta
Barberchuri	Elgartea	Jaungorria
Barberchuribeherea	Elichaga	Jayme
Barnetchea	Elizabeherea	Joalgin
Baztanchuri	Eñautenea	Joalgin-borda
Beheraina	Erdicoetchea	Joaneder
Beherainborda	Ernetenea	Joanesenea
Bernardoinea	Ernet eyhera	Joanesgazte
Bettienea	Erguy nea	Juan-angel
Bidartea	Erremedioinea	Juanenea
Bidartea	Erremedio-eyhera	Kirrifia
Bidondoa	Errientaina	Larralde
Bordazahar	Errientainebeherea	Landart
Cascubenea	Erretoraina	Lechaca
Chabadinenea	Escolateizahar	Legarralde
bis	Espartinbeherea	Louisenea
Chabañoinea	Espartingaray	Maidertto
bis	Etcheberria	Makurrea
Chabadingarai	Etchechuria	Manechenea
Chalosa	Etchalecutto	Manech huna
Chatorra	Etchemendia	Marco
Chanchalan	Ezkilenea	Markitcha
Chantana	Ferrandobeherea	Martineña
Checalegarai	Ferrandogaray	Marttünea
Checalebeherea	Gachtiacharrea	Marttün eyhera
Chiloa	Gordairua	Martintcho
Chimounenea	Gordairugarai	Mateenea
Chinta	Habagnoinea	Menddia
Chistu	Hachketa	Mendimenta
Chitchast-berri	Haltzart	Menta
Chitchast-zahar	Harizbea	Mentaberria
Chocha	Hariztegieta	Migelenea
Chocoa		

Miel-artzain	Perkain	Quitteriainea
Miel-okhina	Perkain-chahar	Sabina
Mocholo	Perkain-zahar	Salaharria
Monlong-posta	Philipenea	Sarahandia
Munichta	Piarreinea	Saroihandia
Munichtagaray	Piarreñoinea	Saroiberria
Nachaburua	bis	Semeda
Noblea	Piarrechahar	Soldado
bis	Pilaria	Sorhochilo
Oihanburua	Plazaburua	Uhaldea
Oihanzelhai	Pochelu	Uhidea
Otharramunhoa	Poco	Urbelch
Otsanaitz	Predobelch	Urbidea
Pagozelhay	Predottipy	Urrutia
Patchicoinea	Premondo	Zarkindegia
Paulenea	Pritchia	Zinkoinea
	Puttun	

DICTONS ET MOTS

Azantzak bota eta Perkainek itzuli jo za airetik pilota hori

ablette	chipa
absinthe	achintchu
affamé	gose
aigle	arrano
aile	hegal, heal
ajonc	othe
aller	ban, juan
ange	ainguru
apporter	karri
araignée	lupu
(toile d')araignée	armiamansare
arriver	heldu
autre	berze
l'un l'autre	elgarr
avant-toit	
avent	abendo
avoir	ukhan
balai	zuzki, jats
bélier	ahari
bétail	kabala
gros-bétail	abere

boeuf	abelgorri
chevaux	abelmutu
menu bétail	aziinda
moutons	aziindachuri
Cochons	aziinda beltz
bête	animale
betegros	
bécasse	pekada
beurre	burra
bien	
blanc	churi, zuri
blé	ogi
boeuf	idi
boire	edan
bon	hun
bouche	aho
bourbier	lohitegi, baltsa
bouvillon	ergi
brebis	ardi
brochet	brochet
brouillard	lanho
brousailles	berro
bruine	lantchurda
bruyère	lare
buis	ezpel
buse	buzoka
campagne	kanpaina
canard	ahate
capable	ahal
capricorne	
carré (d'en champ)	
cave	
cerf-volant	kakamarls
champ	alhorr, landa
champignon	onddo, chicha
chat	gatu
chauve-souris	gauinhara
chaux	kisu
cheval	zamari
cheval-enjénés	zaldi
à cheval	zaldiz
cheveu	bilho, ilhe
chien	chakhurr, zakhurr, cha- kurra

chièn de berger	artzainhora, artzain zakurr (burkua, groschien)
chemise d'homme	athorr
chemise de femme	mantharr
chouette	gaubele
cidre	saarno
ciel	zeru
cigale	larrauti
clef	gakho
cochon	cherri, zerri, urde
cœur	bihotz
corbeau	bele
corneille	belatcha
couteau	kaniit, ganiet
rasoir	bizar naal bat
crainte	beldur, lotsa
craintif	beldur, lotsa
crapaud	aphotzarr
cuiller	kullerra, salhi
désireux	nahi
devoir	beharr
Dieu	Jinko
dire	erran
doigt	eri, erhi
donner	eman, man
eau	hur
égal	bardin
église	eliza
enfant	haurr
ennuyer	akhitu
éperver	flakoin
épine	elhorri
escargot	kaakoil
étincelle	phindarr
vin	ano
être	izan, eon
faim	gose
faire	egin, ein
faire faire	
femelle	urrich, eme
femme	mazteki, mazti, mazte, andria (fléchi)

fer	burdin
fête	besta
feuille	osto
fièvre	sukharr
fontaine	ithurri
fleur	lore, lili
fort	azkarr, indartsu
fou	erho
fougère	iatze
fraise	mahuri
frapper	jo
frelon	leizorr
front	kopeta
fruit	fruitu
fruits	fruitiak, fruitüak
fumée	khe
fuseau	ardatz
gelée	hormate
gelée blanche	hormate
genêt	othe
poire	udare
pêche	meršika
papillon	jinkuainollo, atchalilia
pomme	saarr(a)
glace	horma
neige	elhur
pluie	euri
écume	haun
goutte	sorta
vent	aize
air	aire
étoile	izar
ombre	itzal
rayon	arrayo
lumière	argi
monde	mundu
temps	denbora
enfer	ifernu
paradis	paraizu
âme	arima
foudre	aire gašto
tonnerre	irurziri (Josepa), ihurzi- ri, ihurzuri (Jeanne)

éclair	šimišta (id.), šišmišta, šimišta
lune	ilargi (id.), ilhargi, ilargi (Jeanne)
soleil	iruzki (id.), iuzki,
esprit	izpiritu
diable	deurru, debru
arbre	arbola (Josepa), arbola
rosée	ihitz
Pierre	harri
flamme	gar
fuméé	khe
charbon	ikhatz
cendre	hauts
terre	lur
mer	itsaso
île	isla
rivière	hur handi
serpent (le petit)	subebandil
chambre	ganbara (Jeanne)
suivre	segi (Jeanne)
chef	chefa
maître de la maison	etcheain jabia etchekeo nausia
dent	horz hain(a) lithaina (J.)
accroupi	kokoriko
lapin	Iapina
lievre	erbi
lire	leitu
pays basque	eskual-herri
cerise	gehezi (J.)
charrue	golde naarra
fourmi	chinhorri
français	frantsesa
espagnol	española
jumeaux	biak batekuak (Jeanne)
plafond	plafuna
plancher	thaula
fletir	šišta (Iriart)
veste	malipusa
Seietan hogoi	six cents

Zazpietan hogoi	sept cents
mutsurdingua (Iriart)	
forkatzen ari,	en train de se fonder
menepresatu	

TEXTES

(Historiettes, contes, devinettes)

(Narrateur: Chilo: Novembre 1912)

I. Senhar-emazte batzuek elgarrekin arras bizi tšarra zuten. Gizonak joka andria šehatzen zün eta andria ezin bizi gehiao auzoko hiru emazte destimienio harturik galdein zün senharra juyeaïn gana. Juyiak lehenbiziko destimenuari galdetzen dako: “Gizon hunek eta andre hunek bizi tšarra dutea elgarrekin?” Andriak erreposta: “Bai iauna, arras tšarra ute”. Joiten dia gizonak andre hori?”, “Bai jauna, ba” erreposta. “Ikusi duzia joka dabilala;” “Ez jauna: eztut ikusi, bainan baakit joten düla”. Juyiak: “Ezpaduzu ikusi, zaza jartzera”. Bigarrenari gauza bera galdeetzen dio, eta: “Ikusi duzia joiten?”. “Ez Jauna, ezdut ikusi, bainan badakit joten dila”. “Ezpadugu ikusi, zaza jarzera”. Hirugarrena. Juyiak: “Zu bederen adin puskaat baituzu, erradazu egia!”. “Ba, jauna, ba, errain dauzut”. “Gizon hunek eta andre hunek bizi tšarra utea elgarren artian?”. “Baiauna, ba, arras tšarra”. “Joiten dia andria?”. “Ba, jauna, ba”. Ikusi duzia? “Eztut ikusi, bainan badakit iten düla”. Juyiak: “Zaza jartzera”. Emaztiak itzuli jarzera baiteko eta alimaleko uzker bat eiten du. Juyia koleran jekitzen da. “Zer ein duzu?” emaztiari. Ezta hau uzker eiteko lekhoa. Izain duzu zure gaztiguya”. Emaztiak: “Eztut nik ein”. Juyiak: “Ba, zuk ein duzu”. Emaztiak: “Ez jauna”. “Ikusi uzia?” emaztiak juyari, “Eztut ikusi, bainan zuk eina da”. Eskiaz erakutziz “Jauna, zaza zure kaderara jartzera.

II. Californian neskatu at nahi zuten andretako hiru muthikok: bat negozianta zen, berzia bolanjerra, berzia mariñela, eta baiten baitziren hiruak batian orobat neskatoain elhakatzer, eta neskatuak hiruak han tzirelaik erraiten dee: “Tšaurte hirur egunen burian; eta zoinek ee baitituzie eskiak ederrenik, hura hartiko ut”. Mariñela kapitainak biharamunian ezautu zün arras triste: “Zer duk muthikua hola? hi triste hiz”. “Bajauna: ezta egia erraitia bezalakoik: hiru muthikok desiratzen duu hulako neskatua, eta barda erran dauku zoinek ee bi eunen burian es-

kiak ederraio baititu, hura hartiko düla senhartako, Eta nik eztut lanjerrik! Bolanjerrak eta negoziantak ene aldian esku ederra tuzte (bida baitziren!)”. Kapitainak: “Au chilik: nik errain daniat zer egin: emak sakela atian urhia, berzian zilharra: uzki bere aldian eitera berziak: hiria jiten delaik, harzak sakeletaik urhia eta zilharra, eta hietako izain duk neskatua, Segur izan hadi hola eiten bauk.

III. Senar-emazte gaztiak ezkontzian, gizonak hoitahamabi urthe, andriak hogoi eta hamar. Jinkozko ezkontza. Laborantšan lanian untsa ri, Goizetan goizik jeikitzen, goizari baitago lana, Andriak gizonak behiak molde orduko askari ttipia prest, Gero biak lanian gogotik, Goizetik arrats Jinkuaren ganik zer sariak! Laborariak etsai anhitz badu, salbu hureko arraina, berziak denak kontra: behar du pazientzia.

IV. Senhar-emazte aferrak, etchian ardura miseria: laniik eztiin gizonak eta emaztiak bethi aferkeria goguan, lanain ihesi tripa ezin ase eman guziak harzen, tripa lezia baita, Hurrez bethiak badira untsa dira: goizetan sukhaldeen haur marraka franko, aitetama jeikitzequak bafin badira. Zer manera! Ama jeiki ta has tadiela batari eta berziari oihuka eta joka, Eztute hurrek deusere beharragorik, Gizonari gustatzen merkhatia, ostatia, jan (h)unak, edari hunak, berant erretiratzia, Othe da holakoik? Gutiago eta hobeago, Andriari gauza gochuak gocho familiain, akhitzen delakotz, bardiaian atšikitzeke arno šorta atzu, Auerdinta nahiago, Halakuaren lanak bethi hasita zer familiaren airia!

V. Ahazparrengo kontseilia meriatik athera eta hiru jaunek hitzhartu dute behar dutela jostatu, irri ein, Bethi neskato atek Marik *bazuen* kostuma (ohi zen!) leihotik beha egotekoa: etzen bere baitharik, bainan bisaja itsusia ziin, Jaunek haren bištara (edo parrera) direlarik, erran dakote: “Eihara zainak badi(r)a bi *egun* (?) etše huntan”. Neskatoak erreposta: “Ba, dudarik gabe badira, Hirur asto borthan dira.

VI. Senhar-emazte zahar batzu baratxian bazuten mertšika bat bethia, eta arrats guziez aldizka gau guzia leihotik guardian, Gero, muthiko gaztek jakin nola egoten ziren gau guzia guardian, behautela jostatu heen afaiteko denboran: gizona bezala eginik mamuat mertšikain gainian ezarri dute, Arratsian eskalaretan pasatuik eta khorda bat han kanpoko alderat berek, Etšeko andria juan da leihora eta kusi du mertšikan gizona: ban da gizonain senharrain abisatzera, hartu harma, tiro egin dio, Muthiko khorda thiratu eta mamua botatu ute lurreat, Andriak argia,

gizona gibeletik badoazi mamu hilaren ikhustera: khordaz thirutzen baitzuten khampoat, mamuia higitzen zen. Elgarri: “bizi un. Egur batzu han berian baitziren idorzen suko, baño hartu gizonak eta hasten zaiko mamuai: “Ago, ago! orain suketatiko ut!” Gero ezagutu zuen etzela gizona, mamua zuela, eta han tzien muthiko gaztiak ederki jostatu ziren.

VII. Konkor batek eta okherrak bide batian elgar errekontratu zuten: okeherrak konkorrari: “Egun goizik hua askariekin” Konkorrak erreposta: “Ba, dudaik gae goiza duk: ene auzuan eztuk leiho bat bezik idekirik”.

VIII. Behin Alduden urthe aunhitzez etšeko nausiak neskato atšiki unduan beraekin esposatu zen; ustez ezkontza huna egiten zuen eta arnoko biziua zuena suertatu zitzaizkon. Arras batez, gizona kanpotik jin eta harrapatu zuen behiteian eroria ezin šutituzko negurrian. Gizona burutik juana bezala. “Hau manera! hau manera! hau manera!”. Andriak errepostu: “Manera tšar bat tuk ba”. Gero hura andria untsa baitzen.

IX. Apheza ari zen egun batez haurrer katichimaren egiten. Galdetzen dio haur ttiki bati: “Zenbat Jinko dira?”. Haurrak erreposturik ez. Gibelegoaldian bazen handiagoat irriz zagola, eta aphezak: “Hi irriz hago: badakik zenbat Jinko diren!” Errepostua: “Ba, jauna, ba. —Aphezak: zenbat dira?— “Hiru jauna”, “Nun dira?”. “Bat Frantzian, berze bat Espaiñian, bertzia aitak badaki”.

X. (Sausarrian gerthatu den ištoria berrogeita hamabi urthetan). Buhami batzu heldu ziren Saussarira, eta bat haur-minekin etzateko galdein ziin iratze puska at eta etziin ukhan. Emazia ezin egon gehiago juan tzen urrunšagoño harpe batetara. Harpera heltzian haurra espekatu zitzakon eta burian harri heinoatek buria pušinoat šilhatu. Eta haurra (sorthuzen) hartu eta emazia jin tzen gibelean eta galdein zün berriz iratzea etzateko eta haurrari eman zioten batheia. Jende arraza fierra buhamia.

XI. (Aützberrin gerthatia).

Aphezak ebiakoitz batez egin zituen ardi tripotak, eta denbora hotza baitzen arratsian juan tzen apheza auzoko etšera. Deskantsuan gauherdi ondoraino han egon tzen, eta gaztek hauteman zutelarik zerbitzaria ohera juana zela salda ebatsi zuten. Igande goizian mezara jendia elizan sarthuia, apheza sankristiatik meza emaiteko arrokekin harrionduat eskian juaiten da predikaria. Jende guzia harrituya zer in behar ziin, Aphe-

zak erraiten du: “Barda neri tripotak ebatsi baitazkidate; hura ebatsi duena eliza huntan da. Ifernuko zolan dago (harria han beitzin, harria goititu ziin). Haren buruaren gainera duha”. Eta andre batek athearen ondotik: “Kontu, Jose, kontu!”. Aitzinetik eliza erdia barna Jose laster eta laster athea kampoat.

XII. (Hurepelen gerthatia)

Aphezak galdetzen dako haur bati: “zoin da Jinkoain ondotik gizonik handiena?”. Haurrak errepostua: “Martin Frantšis, jauna”.

XIII. Gizon batek: “Aitak eta amak, haurrak, zer jaten dute goizian askaitian?”. “Chokolotiak”. —Eta zük— Guk untzia milika.

XIV. (Larraldeak khondatu ištoriaua).

Seminario batian, ištudiantak gosiak zauden eta ikhusi zuten oin-doko etšian šerri bat aphaindu eta idorzen dilindan zaula, elgarren artian ihardoki zuten ebatši behardiau. Ebatsi zuten. Biharamun goizian opiniona šušen eginik poliza han tzen seminariuan. Ištudiantak harrituak galduak zirela. Batek: “Zaute išilik, egin dezaun hola: fite, komoitatera sotanak jauz dezoan!” Šapel bat burian ezarri zuten. Poliza azkenean heldu zen harara. Athia ideki ziin, šapela erauntzi eta erran zion “Pardon, Monsieur” šerriari. Eta ištudiantak libre.

XV. “Eznausu Nobliakion gerthatu ištoriaua).

Arras batez etšeko andriak senharrari eta muthilari esne boska eman zeen artho minduekin: šerrien bertzera botatu zuten jastatu ta. Etšeko andriak biharamun goizian artho boskak handik bildu eta berriz eman zezteen, orduan jan ziuzen. Etšeko andriak: “To! barda ez hunez botaiak, orai ederki prootšatu tuzu!”.

XVI. (Narrateur: Kirripa). 6 nov. 1913.

Gizon bat eurketa juan tzen zaldiaikin oihaneat; gero zaldia kargatu eurrez eta zaldia abiatu zitzaikon bide makhurrekotik. Eta gero zaldiai erran zakon: “Hik hortik nahi bauk etšeat juan, ni berze bide huntaik nahuka zoin lehen etšeat?” Eta gero gizona etšeat juan zelaik zaldia oono etšeat ez ezaun. Gero mazteai erran zakon zaldia hea etzen etšeat jin. Maztiak ezetz, etzela jin. Eta ordian gizonak: “Biba! biba! irrazi inat”. Gero zaldia ez ezaun eta abiatu zon zaldiaikin bilha. Eta bidian atšeman ziin zaldia borz otsok jaten ai zutela. Eta gero hasi zitzeen: “Potš, potš, potš” eiten zeela. Eta gero hek berriz ihesi. Ta gero gizona itzuli zen etšeat. Erraiten dako andreai: “Gure zamaria

borz kume (1) einik diaun; eztine etseat heldu nahi: zaldare puška at behainat eta behar bada zaldarerat bilduko tun". Gero hura zaldariaekin, juan eta pottokuak berriz ihesi urrunao, otsuak baitziren.

XVII. Narrateur: Airé. 8 nov. 1913.

Maztiak erran zakon senharrai: "Eman behar dirak olatain saria aphezaindako". Senharrak etzakon erresponditu. Gero berriz erran zakon: "Eztuk aitzen? Eman behar dirak olatain Saria; egun arimen eguna diagu". Gero senharrak erran zakon: "Ereman zan talo at". Maztiak erran zakon: "Eztiat eremain taloa". Senharrak erran zakon Erreseneko arimak taluan usatiak zaudela.

XVIII. Narrateur: Airé. Baigorri gerthatia.

Hango senhar-emazte batzu samurtu ziren ebiakoitz atsalde atez. Gero etzakon solasik eman gizonak atsalde hartan bate. Gero atsian oheat ban zen gizona: gero ezarri ziin taula at oheain erdian. Bera jarri zen zokoko aldian senharra; gero maztia jin zelaik etzatera erran zakon: "Ze zarri uk hau hemen?". Senharrak erran zakon: "Beo hori hor!". Gero gauerditik oren erdiko aire hartan gizon orrek ein ziin urzintza at. Gero maztiak erran zakon: "Doministikun". Erran zakon ordian gizonak: "Bihotzetik erten daazia, Maattipi?". "Ba, ba! maztiak erran zakon: bihotzaren erdi erditik". Ordian senharrak erran zakon: "Ken bedi taula hori hortik uai".

XIX. Mari Airé. Heugin gerthatia.

Hango patroina Sankil da. Gero besta goizian hasi zen apeza predikatzen. Eta herriari ein zakon apezak predikatuzian "Sankil gure patroia zeruan Jaungoikuak saristatua santu handia. Jangoikuak berak egina". Gero gizon zahar batek galeri zoko batetik erran zakon: "Gezur demoniua oiše! Martikoeneko gaztena-zuhil batetik Juanes Baigorriarrak eina zen".

XX. Bi gizon edaten ai zien. Gero ein zakon batek bertziak: "Nauka zeinek gezurra handiao pentsa!". Bertziak erran zakon baietz. Erran zakon: "Errak hik lehenik". Bertziak: "Ez, hik errak". Erran zakon: "Nik ikusi iat itsasu erretzen eta arrainak biziik gelditzen". Bertziak erran zakon: "Nik handiana errain diat: nik kusi iat mundu hau bezain handiko ogi at erreik daola". Bertziak erran zakon: "Haatik handiao zian hura erre ziin labiak".

(1) Edo pottoko.

XXI. Landibarreko eliza besta. Goiz batez abiatu zen gizon bat auzo herri batetik eliza bestara goizian goizik jeikiik, biziki kontent, arropa berriak soñian, eta hoitahamar libera sakelan. Etsetik abiatu ta berehala egin zakon šori batek: "Noat, noat?". "O O, Landibarreko eliza bestaat". Handik aitzina jua eta egin zakon berze šori batek: "kontentz". Erran zakon gizonak: "Aise nuk kontent arropa berriak soñian eta hooi eta hamar libera sakelan". Jua tzen Landibarreat, pasatu zitiin hirur egun bestan. Hooita hamar liberak jokuan galdu. Hirugarren atsian heldu zen etseat triste: etšera hurrandu zenian egin zakon harzilo batetik apho atek: "Tut! Tut!". "Ba, ba! dena galdu tiat!".

XXII. Herri batian jua batek baziin *jauregi bat ederra*, Jauregiain peko aldian eihera pentze eder batekin. Bazitiin huntasun handiak lurretan, hirur edo lau herritan arrandatur bazitiin bankotan huntasun handiak intresian. Gero maztia hil zitzakon; gelditu zen bakharrik Etziin haurrik berak, iloba neskatoñoat karri ziin berean. Ura karri eta denbora laurrik barnian gizona eritu zen; eritu eta berehala mututu. Ban tzen iloba neskata bere oseba mututu eta izitu ta eiherazaineana. Erran zakon: "Sauri fite, eiherazaina! Oseba mututu zait". Jua tzen eiherazaina, harrapatzen du pausatzen ai zela gizona. Hil tzen behala. Neskata niarrez hasten da: "Eni bere huntasunak ein gogo zauzkitan: hauše da lana!". Eiherazainak erten dako, "zarriko dugu zure oseba ohazpian". Mihisi batez ingurinatuta zartzen dute ohazpian jua hura. Gero eiherazaina jartzen da ofian hilaren plazan. Erten dako neskato hari: "Kazue notaria. Nik zautuko daukizut haren untasun guziak". Gero karri zuten notaria. Notariak egin zakon: "Ebien jaunaa, nola zira?". "A a jauna, hil hurran, hil hurran!" "zure iloba huni zautu nahi dakozu(n) deusik?". Eriak: "Bai jauna, zautzen". "Zure kanpañetako lur horiik guziak?", "Bai iauna". "Eta bankotako huntasun horiik?". "Bai iauna". "Jauregi eder hau zautzen dakozu hau ere?". Bai iauna". "Eta eihera hau bere pentze eder horrekin?". "Hori ez jauna, hori eiherazainaindako". Ilobak egin zakon: "Ze erran duzu ori, oseba?". "Nauna batee gabe?".

XXIII. 10 nov. 13. Ostatia maite diin gizon bat.

Juaiten zen beant ostatutik. Maztiak errepotzatzen ziin zeendako hain beant juaiten tzen. Erran zakon berriz: "Hoin beant jiten bahiz eztauiat borthaik idekiko". Gero hurran aldian jua zitzakon beantago. Bortha jo zakon, Maztiak: "Eztiat idekiko. Ago kanpua". Gizonak erran zakon, baitzen putzu bat borthain unduan, bere buria harta at botatuko ziila. Maztiak erraiten dako: "Bota zak nahi bauk". Baitzen

borthain unduan trunko handi bat, hura harzen du besotan, eta botatzen du putzu hartaat. Ordian jartzen da gizon hori bortain sahetsian, maztia bortha ideki eta atheratzen da kampoat uste baitziin bere buria botatu ziila putzu hartaat. Bortha ideki orduko maztia kanpoat athera orduko gizona sarzen da barneat eta borta zerratzen dako: “Uai ni eonen nun barnian eta hi eonen hiz kanpoan nik nahi duan artio!”.

XXIV. Itsasuko eliza besta bezpera batez egin ziin erauntsi tulumio itsusi bat aize handi batekin. Elizako leihuak aiziak hautsi zitiin, hango patroina botatu ziin aldare aitzinera, porroskatu zen ielsuzkoa baitzen. Atheratu zelaik denbora, jua tzen elizako serora biharamuneko elizaren aphaintzera. Sarthu zelarik elizan kusi ziin patroina aldare aitzinerat eroriik porroskatia. Juan tzen serora jaun erretorari erraiterat, nola botatu zuen aize handi horrek herriko patroina. Jaun erretora jua tzen serorekin elizarat eta erran zakon serorari: “Hauše da lana! Bihar apez kanpokuak predikatzeraz esperantza: orai zer egin behaut nik!”. Juan tzen jaun erretora errientaren gana, errientari erran tzion nola gertatu zen. Errientak erran zakon: “Jauna etzitela keša: horše bada zapatain bat, hura iduri duena. Izaitekotz ere nahi balu jarri hura den tokian bihar eguerdi artio erranen dakot”. Jaun ertorak erran zion: “Nahi badu jarri, emanen diozkat hamar libera”. Juan tzen errienta, erran zakon zapatain hari elizan ze gertatu zen. Zapatainak erran zion gogotik jarriko zela hamar liberaren irabazteko. Zapatainak erran zakon mazteari: “Bihar goizian goizik ban behar baitut elizako patroin hautsi den leku hartaat, tripa salda ezarran bihar goizian goizik. Behar dinat euerdi artio han egon”. Biharamun goizian tripa zopaz ase zen, herze bat jan ziin, hain ondotik botoila bat arno edan zuen eta jua tzen elizarat. Jarri zuten patroina zen lekuan. Goizian lehenbiziko mezan jendia estronatu zen bizia zela. Hola lehenbiziko meza erran eta ban tzen populia etšeat. Gero meza nausia jin tzen apez kanpokoa predikatzeraz. Orduko zapataaina pantalon zintura lachatuik jarria zen. Apeheza predikatzen ari zelarik eskapatzen zaiko pantalon ištarrak beheiti kaka. Jauzi egiten du aldare aitzinera, juaiten da mazteen artetik barna kanporat mazte hek oro zikintzen zituela, Arrapatzen du kanpoko bortara denian herriko ašuranta, erten dako: “Hail hemendik etšerat, zikin tzarra!”.

XXV. Erran zakon gizonak maztiari: “Katalin! Gure asto hau giri un. Eun ereman nun Eñauteneko mandoaina estalarazteraz”. “Mandoak estalaazten tia astuak?”. “Bai, eiten baitu eta ezpeitu, aski un eremaitia. Alderdi huntan den animaleik ederrena un hura. Ahal badu heldu den

astokumia hartatik behainau ta gero han estalaazi eta barnian atšikan berze auzo hotako asto tšar horiik harrapatu gabe”. Gero juan tzen Katalin bere astoekin Eñautenera. Ta ein ziin : “Hela!” Ta ein zakoten: “Nor da hor?”. Eta erran zun: “Heldu niz astuekin ziin mandotik essalaaz-tera”. Ta erran zeen Eñautenekok: “Ai ei! Katalin, gure mandoak eztu astoik estalaazten, eta gure gizonak erran daut hunat ekhartzeko. Eta ezpazinuten etšian ee mandoa, hemen uzteko ziin mandua jin artio. Hortaik behar ginüla hurran aldiko gure astokumia”.

XXVI. Aldi at gertatu zen gizon bat hiltzera. Orduko bazitiin hiru emazte izanak, eta gizona hil tzelarik enterramenduian bazohazin haren gibeletik hiru mutšurdin nigar eta nigar. Jende guzia harrituia heen nigarra ikusi ta hea zertako egiten zuten hoinbertze nigar. Batek galdein zeen hea zertako egiten zuten hoinbertze nigar. Errepostüia eman zuten Gizon hori bezalakuak izan balira mundu huntako gizonak etzirela hek mutšurdin geldituko.

XXVII. Aldi bat juan tziren Donianeko kantonamenduko gizonak Astabizkarreko mendirat Españolekin behar baitzuten belharraz aziin-dendako tratu at egin, Donibaneko Salaarri meharra notaria bere kantonamenduko aitzindari guziekin. Ahezkotik jin zitzeen harat gizon bat heen errezebitzera. Salaarri meharrak eman zakon paper bat bere kondizoniak nola (nahi) zitiin leit zezan. Ahetzak hartu ziin eskuietan pape-rra eta buruz beheiti zarri ziin paperra eta erran zakon Salaarri meharrak: “Adiškidia, paper hori bertz alderat itzul azu leitzeko”. Españolak erran zakon: “Jauna, gisa guzietara dakienak nola nahi leitzen du. Yes, jauna, ezta berze gizonik Ahezkoan zu bezik hunajiteko”. Erraiten dako: “Bai jauna, Ahezkoan baituzu gizonak. Eta hek igorri tuzte gizonetara. Eta ni igorri nute zuetara”.

XXVIII. Aldi at juan nintzen mendirat Pariseko mediku batekin ihizira. Etšolan ginaudelaikan su lotu zitzauskun etšolan eta gero itzal egin niin huraekin. Eta gero mediku horrek galdein zautan heia suiak zer ziin izena heskuaraz. T'erran nakon “sui” ziila izena. Eta gero galdein zautan hurak zer ziin izena. Erran nakon “hura”. Eta gero galdein zautan harriak hea zer ziin izena. Eta erran nakon “harria”. Orduian erran zautan heskuarak eina zela a-tik, eta hiru hilaiten buruko heskuara ikasiko ziila guk bezala, eta etzela erten ahal a-rik erran gabe heskuaraz hitzik.

XXIX. Gizon batek behar zitiin ereman hogoi erreku. Manduan

sei erregu. Eta zaldian erregu erdi bat. Eta astuan gaitzuru bat. Uai pentsa zazu zunbat asto, eta zunbat zaldi eta zunbat mando ziren.

XXX. Churi da churi: ezta paperra. Gorri da gorri: ezta odola Bizarra badu eta eztakizuna, (Baatšuria).

XXXI. Herri batian baziren bi gizon, jaun erretora eta errieta elgarrentzat samur zi(r)enak. Jaun errientak nahi ziin baketu eta etzakiñ zer pentsa haekin baketzeko. Jaun errient hori juañ tzen egun batez ihizira: ekarri zitiin bi epher jaun erretorain borthan pasatu behar baitzuen bere hek eskuan. Jaun erretora borthan zabilan promenatzen. Erraiten dako: "Egun un, jaun erretora". "Bai zuri ere, jaun errieta". — "Nundik heldu zira?". "Jauna, izan niz ihizin, hatšeman tut bi epher ederrak". Jaun erretorak erran zion: "Ikhuskizu". Hartu zituen eskuan eta erran zion: "Plazer bazinu, jaun erretora, elgarrekin eguerdian bazkalduko dugu. Epher hok untsa prestatzeko dazkot mazteari". Jaun erretorak hitz eman zion, juanen tzela. Orduan jaun errieta juaiten duzu etšerat eta erraiten dio mazteari: "Bi epher ederrak hatzeman tinat: behar tun hok untsa prestatu. Jaun erretora esperantza dinat bazkaitera". Mazteak erraiten dio: "Nola kharraazten duk elgarrekin samur eta?". Senharrak erraiten dio: "Banian berze zerbeiten atzemaitera horiekilako ahal duanetz". Juan tzen errieta berriz bere harma harturik. Mazteak prestatu zituen epher horiek ahal bezain untsa. Ta gero zarri zituen prestatu eta ganietik estalirik. Jin tzen jaun erretora euerdian bazkaitera. Jaun errieta ezpatzen oraino jina juañ tzen jaun erretorai gieleat: "Jinen niz išan paten buruan". Arte hortan mazte horrek botoila bat arno athera eta jan tzuen epherretarik baño. Oraino ezpaitzen aski satifitzen jan tzuen berze bigarren epherra eta botoila arnu ere hekin batian edan. Gero zarri zuen lehen bezala ganietik estalirik Jin tzen berriz erran bezala jaun erretora bazkaitera. Erran zion mazte hareh: "Jaun erretora, ene senharrak hil gogo zitu. Hura sartzen denean baitzuen kostruma bat gani(b)etaren šorrošten hasteko. Sartu zelarik jaun errieta erran zakon: "Jin zirea, jaun erretora? Berehala bazkaltzen dugu". Eta erran bezala hasi zen ganietaren šorrošten. Jaun erretora lasterka athera zen kanporat. Eta gibeletik jaun errientak erran zakon: "Zato hunat, jaun erretora". Harele "zato" erranago eta hak etšeko alderat jauzi handiago. Erran zakon mazteari jaun errientak: "Eskapatu ziaan jaun erretora". Mazteak erran zion: "Bilha zak epher horiek ereman othe tuen". Errientak behatu eta epherrak eremanak. Orduan lehen baino samurrago gelditu ziren.

XXXII. Šuberotar bat ban zen Bayonaat. Bayonako karrika batean

zabilan bortha bati so, berze bati so. Sosik etzuen sakelan eta gosetua zen. Sarzen da maasina handi batean: han zagon šutik botiako nagusia, ari zen bere komisekin lanean: Nagusiak erraiten dio: “Ze plazer duzu, adiškidea?”. “Jauna, zurekin nahi nuke egon iştan pat”. Saraazten du nagusiak salon ttipi batera. Galdatzen dioheia ze(r) plazer duen. Šuberotarrak erraiten dio: “Ene besua bezain handiko urre barra”. “Zenbat pagatuko duzu?” Nagusiak erraiten dio: “Zaude iştan pat nik botiako lan undarrak egin artio. Cero elgarrekin bazkalduko gira eta orduan mintzatuiko gira afera hortaz”. Jaun horrek botiako lana egin zueanean galdegin zuen Šuberotarra bazkaitera. Bazkaldu ziren elgarrekin, baina Šuberotarrak eztakon deusik aipatzen. Erran zakon jaun horrek: “Orai zure urre barra hortaz behar gira mintzatu”. Šuberotarrak erran zion: “Eztut gero neurekin, Ukhaiten dudaneko ari niz”. Ordian, lau ostiko iphurdiaren hegian eman eta iorri zuen kanporat.

XXXIII. Šuberotar bat jua tzen ifernuko borthara. Jo zuen ifernuko borthara. Athera zitzaikon Lucifer. Erran zion: “Ze galdatzen duzu, adiškidea?”. “Barneat nahi nuke sartu”. Erran zakon: “Šuberotar(r)ik eztugu errezebitzen. Eta borta zerratu zion. Gero jua tzen zeruko borthara eta han bortha jo ziin. Athera zitzaikon Jan Dona Petri eta galdegin zakon: “Zer nahi duzu?”. “Ai jauna, barnerat nahi dut jin”. “Ez, etzira aski garbi hemen sarzekeo”. Hori erran eta, gibekeko aldetik eskapatu zitzaikon barneat. Gero nahi zuen athera kanpuat, baina ezin atera kanporat Šuberotarra. Gero jua zen Jondane Petri Jinkoaren gana. Eta erran zioz: “A iauna! Šuberotar bat jin zaut zeruko borthara, nik bortha ideki eta erran diot eztela aski garbi hemen sartzeko, baina gibekeko aldetik sartu zaut barnerat, eta eztezaket kanporat athera”. Jinkuak erran zion: “Kanpoko aldetik jo zozu arrabita(r)ekin dantza jauzien airea, fite aterako zazu”. Jua tzen Jondane Petri Jinkuak erran zion bezala, eta jo zakon kanpoko aldetik dantza jauzien airea. Orduan, “Ala Jinkua” egiten ziila at(h)era zen dantzan kanporat. Orduan Jan Done Petrik bortha hetsi zakon.

XXXIV. Aldi bat gizon bat eri zen, denbora puska handi batian. Ta gero jua zitzaikon herriko jaun ertorain ikustera, eta erran zakon: “E bien! Pierre, nola zira? Barnia arin duzia? ala phizo?”. “Jauna, eztut ikusten”. “Nola? ez ikusi ta re barnia nola uzun eztuzia ezautzen?”. “Jauna, ikusten eztuan gauza eztut ezautzen”. Apezak erten dako: “E bien Pierre! Ezkerreko zango hori berze hori bezala ibiltzen dea?”. “Al ez cono, Jauna, nahi badu erabili, berze horrekin sortia zen”. “E bien, Pierre, eta horiik oro hola direla orai pasatzian sartu niz zu

ikusi beharrez. Eta bazinukea, deusere lehenas huts einik edo hutsikan aphezai erran gabe duzunik?”. “Bai jauna, ba. Baitut bi huts handiŝ kuak. Eta orai ezin errepara”. Aphezak erten dako: “Nola, Piarre, ezin errepara?”. Aphezak erten dako: “Nik baut huts guzien errepaatzeko erremediua”. “Geroztikan, jauna, gootikan errain dauzkizut ene huts guziak. Betidanik izan dut usaia herriko ertorari bazko denboran bildots bat ederra igorzeko eta hura igorri ta jaun ertorak komitatu nindiin bazkaitera eta harat bazkaitera jua behar nin goizian goizeko hiru oonetan Maztiak haur ukan zautan eta hura zela kausa ezin jua nintzan bazkaitera. Horra hus bat handia, bainan berze at badut handiagokua. Auzoko etŝe atian ezteiak baziuzten bi eunendako komitatia nintzan ezteitera. Eta gero maztiak erran zaan: “Aitu uzia, Piarre, barda ze gouan pasatu duan? “Zer pasatu uzu Dominica? Jua den ihautirian etzireia ohitzen, Piarre, gure launekin besta ein ta puskaat moskortuik nola jin zinen? Eta nahi badaazu plazer ein eztieta jua gabe ekarriko tut nik kostelet batzu ederrak eta hilen tut bi oilasko hoberenak, eta bat eguerdian eta berzia atsian janen tu, Piarre. Eta eztieta bezain untsa moldatuko zitut. Eta horra jauna orai nere bi huts handiak diren bezala. Eta orai zuk nahi balin baituzu errepaatu erran duzun bezala nik eztut berzeik galdeiten”. Jua apeza gelditu zen goiti so bat ein eta iŝil iŝila. Hortan finitu da gure solasa.

XXXV. Aldi bat jua tzen mutiko at behien eremaitera larreat, iandia baitzen, iandetako harropekin elizaat jiteko prestatia zen. Eta behiak behar zitin ereman larreat, eta zubi batetik pasatzeko plazan fitiao juaiteko phasaaazi zitiin huretik, eta bera heen gioletik pantalona goratuik espartinak eskian. Hurean pasatzen ai zelaik pantalona hurak hunkitu, eta pantalonain goititzeko espartinak pausatu zitiin hurain gainian. Eta gero espartinak hurak ereman beheiti eta gero heen gioletik lasterka zualaik erori eta dena busti. Gero etŝeat jin: elizaat baiteko ezpaitziin berze harropaik, aita arropak hartu ta jua tzen elizat. Gio aita harropak handiei baitzitiin, bere launek ikusi zutelaik erran zakoten: “Nok josi daukkik harropa horiik?”. Eta muthilkua deusee erran gabe lasterka jua zitzen etŝeat.

XXXVI. Ŝantŝo hori Donianeat heltzen zen ilhun onduan mandatuak kargaturik. Bortha batean bazagon aphez bat andre mutso batekin. Santŝo hetara arribatu zenian aphez horrek erran zion: “Heldu zireia, Santŝo?”. “Bai iauna, heldu naiz”. “Persu bat eman behar daukuzu”. Santŝok erran zion: “Bai iauna. Alegerarik pasatzen nintzen Doniuanen gau batez. Ez Frantzian, ez Espainian parerik eztuu aldartez, persu

bidaren parekatzeko Español mandazain batek”. Apezak erran zion: “Emazu berze bat, Santšo. Hori eztuzu untsa eman”. Bigarrenekuan eman zakon lehengo persuia unsa emana: “Bigarrenekua hobeki nahi duinak adituren du, nik erranen dut klaroki; ilhunduz geroz eztela propi apezak portan andrekin”.

RONCEVAUX

XXXVII. Orai diila berrehun urte bazen komentu hortan berrooita hamar apez. Gero bazen mandazain bat Šantšo deitzen zena, koplari handi bat. Euerri gauian sortuia zen Šantšo hori eta euerri eunian hil. Ibiltzen zen Iruñetik Donianeat mandazain mandokin. Orriaako apez horiik atheratzen zitzaizkon promenazabilzalarik ikusi zuten urrunagotik heldu zela. Egin zuten elgarrekin: “Šantšo, hantše heldu duk. Behar diago zerbeit irri egiteko pensatu”. Hurrandu zelarik hetat Šantšo erran zakoten: “Heldu zieia, Šantšo?”. “Bai iauna, heldu niz”. “Zer berri ekartzen duzu Iruñetik?”. “Eztut deus andirik, jauna”. “Doniane alderat zoazi, Šantšo”. “Bai iauna”. — “Eginen daukuzia mandatu bat Donianeko Šerbašu botiatik? Behar daukuzu ekarri zaku baten bete puzker”. “Bai iauna, karriko itut”. Hiru edo lau urhats egin eta erran zeen: “Ze neurritakuak nahi tuzie zangua goratu?”. Eta tarrat eginen zeien denak neurri hortakuak izanen dira.

XXXVIII. Etšeko jaun bat penatua zen arras, bere etšeko aferez buru ezin einez. Juan zitzaikon avoca bati galdeitera: “Etšean arras penatia niz. Nahi nuke zure ganik kontseilu on zerbeit”. “Jauna, zer duzu aa?”. “Holako zera. Ba iauna, baditut oligazione atzu. Eta hola eta khešatzen nute ta eztakit zeren”. Avokatak erraiten dako: “Goizian hasi duzun lana etzazula finitu artio utz. Etšeko jauna hasten da ogi pikatzen avokatak errana hasi lana ez finitu gaa uzteko bazkaria utzirik finitzen du. Harerauntsi batek emaiten du, hak errekolta barnerat, eta berze herriak kanpuan. Hek denak harerauntsiak šehatuiak (porroskatiak). Juaiten zaiko avocatori. “Jauna, zure kontseilliaz (u)ntsa baliatu niz. Baut berze bat handiagua”. “Zer duzu aa?”. “Ua, oo, eun guziez heldu zauzkit etšera: “karrak hunenberze, karrak hunenberze”, “Ta kontratuzkuak dituzia?”. “Ez iauna, ez Hunenberze kuntratuzkuak, hunenberze berbalekuak (berbalak deitzen da)”. Avokatak erraiten dio: “Ho, o, gauza hori gauza handia da. Gosta behar da. Bainan einen duu berrehun lierakuat: gostako zaizu”. Erreposta: “Berrehun liera bada berrehun libera”. Avocatak erraiten dio: “Erreezu, bauttia paperrik? Paperra du-

tenak paazkizu eta berziak ez". Jaunari egun guzietz han paperra zutenak pagatu zitiin. Jauna kontent. Juan tzen avocata(r)en gana: "Esker mila, jauna: bigarren aldian untsa baliatu niz zure kontseiluaz. Esker mila. Adio, jauna: best aldiraino". Avocatak: "Ene berrehun llerakua?". "Bauzia paperra?".

XXXIX. Ferrando Lakozketa Gizon beharra. Herriko jaun ertora abilezia franko egiten ziin apheza herriari eta baliatzen. Ferrando familia pobria, Erraiten dio herriari: "Nik aphez hori inganatiko diak". Herriak ezetz, Ferrandok baietz. Egund batez, erraiten dio bazkal tenoria hurbil den tenorian andreari: "Haugi hola ta hola (hola ta hola. Nik hartiko dinat hestrango at (egur bat errešago da). Juan behar dinau hulako lekurat, eta seur hik ene errana egiten badua jaun ertora atherako ziaun. Eginen duna?". "Ba ba, eginen diat". "Bon (emazu). Nik eurra goititzen dualaik hulako lekian ein niar (has hadi, hi, orruetz). Andria orruaz. Ferrandok berriz ee eurra goiti, Andriak orro. Gero auzua han komediara jaun ertora ere ba. Jaun ertorak erraiten dio Ferrandori: "Ferrando, Ferrando, zer ari zira hola? Baketu behar duzü. Baketu behar duzü? Tšaute en etšeat bazkaitera". Maheian jartzen dira Ferrando eta jaun ertora, emaztea sukaldean bazkaria manaturik. Jaun ertorak bazkal aitzinek othoitza hasten du: "Aitaren eta Semiaren ta išpiritu saindua-ren aitzinian: hala biz". Ferrandok harek bezala alegia egiten du: "Aitaren, izpiritu sainduari izenian, halabiz". Aphezak erraiten dio: "Ferrando, "semearen" eztuzu erran". Ez, bortan da. Batista! haugi, jaunak galdeiten nu, haugi". Horra ordian herriak ezin inganatu apheza Ferrandok inganatuya senhar emaztek eta semiak bazkari eder eina.

XL. Hihiztari famatu at, zabilalaik bere ihizikuan bere šakurrekin denbora luziain burian perdionak (munizioniak) akhaatu zitzaikon ihiztariari. Erbi bat denboren burian lo zagola ohartu zen, perdionik ez. Eskuz lotzera ezin mentura, iratzarziaren beldurrez. Kontra bazuen kakametaat, dena geezi pikorra: ihiztarriak pikorrek bildu, harma kargatzen du pikorrek. Ta tiratzen dako erbiari burura lo daolarik.

Erbia azantza aitu dielaikan eta jauzika. Ondoko berze urtian leku berian ihiztari ura zabilalarik ihizin iratze artetik ikusten du zerbait ihizi han nehundik ezin ezagut zer ihizi den hura ezagutzen erbia zela. Eta buria kanbio, hiztariak ezagutu zin tiro e(g)in eta erbia hil eta bi gerezi (landare) beratzi (bederatzi) zentimetra luze eginak ondoko urtian.